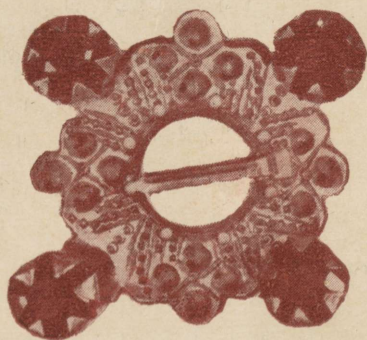

**50 AASTAT
ETNOGRAAFIA MUUSEUMI**

4

50 zastat Ethogr. M. Naitu
50 aastat...

239281

plus. nota?

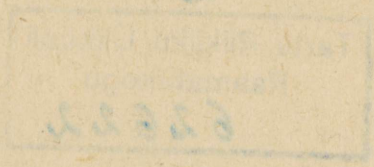

A-23924₁₁

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA ETNOGRAAFIA MUUSEUM

50 AASTAT ETNOGRAAFIA MUUSEUMI

Näituse juht

TARTU 1961

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

62622

Koostajad:

V. Kalits, I. Liiv, A. Luts, L. Saks, A. Voolmaa, T. Vöti

Illustratsioonid valinud A. Luts

Toimetaja J. Linnus

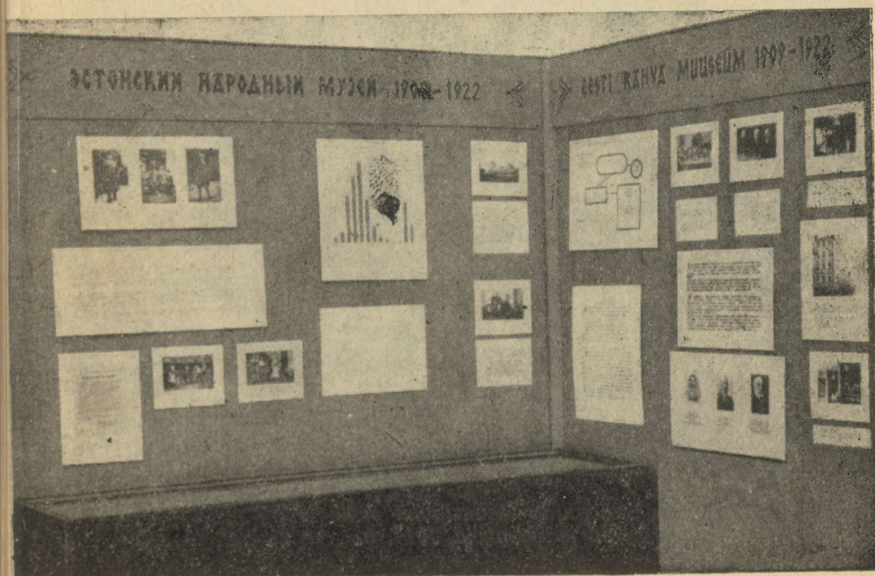
Näitus «Viiskümmend aastat Etnograafia Muuseumi» on korraldatud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Etnograafia Muuseumi (endise Eesti Rahva Muuseumi) viiekümnenda aastapäeva tähistamiseks ja avati 15. aprillil 1959. Näitus koosneb neljast osast: esimene ruum tutvustab muuseumi ajalugu, teine ruum annab ülevaate kogude kasvust Nõukogude võimu aastail, kolmandas, neljandas, viiendas ja kuuendas ruumis on eksponeeritud rahvarõivaste ja rahvakunsti valikkogu, kuna seitsmendas, kaheksandas ja üheksandas ruumis on toodud näiteid kaasaja tarbekunstist, kus kasutatakse rohkesti rahvakunsti elemente.

RUUM 1

ETNOGRAAFIA MUUSEUMI AJALOOST

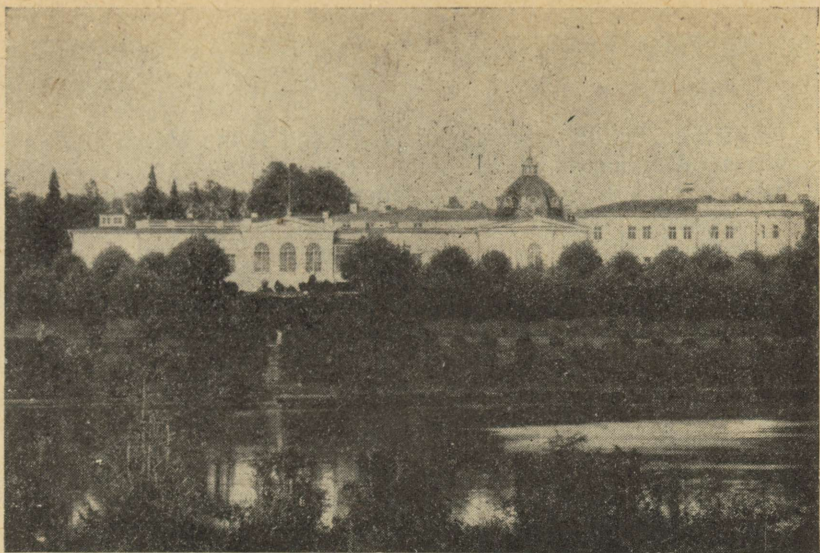
Seoses kapitalismi arenemisega Eestis hakkas eriti XIX sajandi teisel poolel käibelt kaduma feodalismi-perioodile iseloomulik talurahva omatehtud tarbevara. Siit tekkiski vajadus säilitada neid tööriistu ja esemeid, mida meie esivanemad olid põlvkondade viisi kasutanud ja milles kajastusid eestlaste sajandite jooksul kujunenud arusaamad otstarbekusest ja ilust. Esialgu aga pandi pearõhk eesti rahvalaulude kogumisele, kuna etnograafiliste esemete, vanavara kogumine oli üsna juhuslik. Näituse esimene stend tutvustab asutusi ja üksikisikuid, kes enne muuseumi asutamist tegelesid vanavara kogumisega (Õpetatud Eesti Selts, Eesti Üliõpilaste Selts, Eesti Kirjameeste Selts, Tartu

1. Muuseumi ajalugu tutvustavaid stende

2. Vanavarakogujad tutvustavad eesti
rahvarõivaid ja -kombeid. 1914. a.

3. Endine Raadi loss. Siin asus Eesti Rahva Muuseum 1922—1944. a.

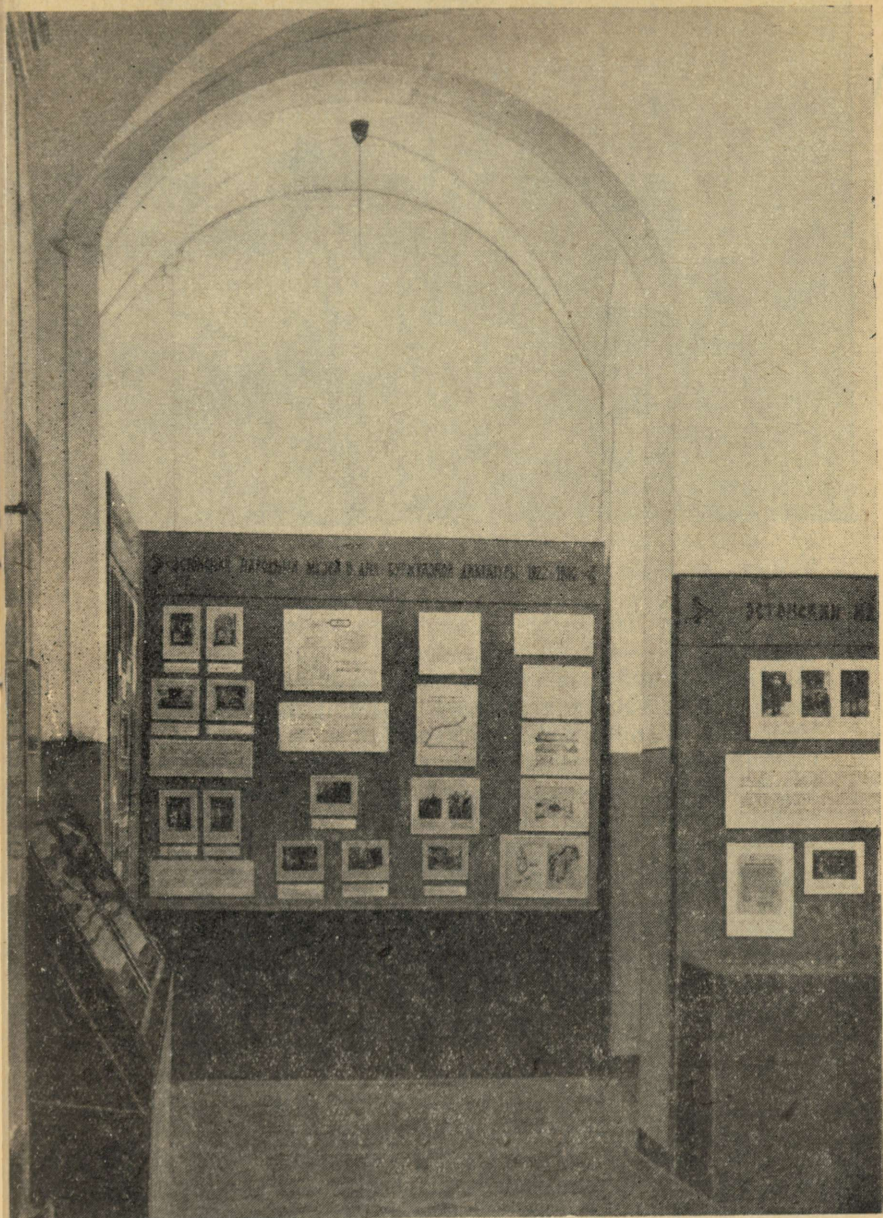
Eesti Põllumeeste Selts, J. Adamson, O. Kallas, Kr. Raud). Vitriini on paigutatud näiteid nende poolt kogutud esemest (vööd, tanud, magasipulk, piip, par-mupill jne.). Muuseas on siin ka seelikuriide proov, mis on esimene ese muuseumi kogudes (peakataloogi num-ber 1). Teine stend on pühendatud Eesti Rahva Muuseumi asutamisele. Selle ajendiks oli eesti rahvaluule suurkoguja dr. Jakob Hurda surm, kes oma rikkalikud kogud pärandas rahvale. Loodav muuseum pidi saama Hurda kogude säilitamiskohaks. Tsaarivõimud tegid aga takistusi muuseumi asutamisele, mille tõttu põhikiri saadi kinnitada alles 1908. a. detsembris ja esimene muuseumiühingu tegevliikmete koosolek toimus 1. (14.) aprillil 1909. Viimast loemegi Eesti Rahva Muuseumi asutamispäevaks. Stendil on esitatud esimese muuseumi esimehe O. Kallase ja teiste esimeste tegevliikmete, nimekate kultuuritegelaste portreid (K. Menning, A. Kitzberg, A. Weizenberg, A. Adamson, A. Laikmaa). Teises vitriinis näeme muuseumi asuta-misprotokollil ja trükitud põhikirja.

Juba asutamisest peale muutus ERM-i põhiülesandeks just etnograafiliste esemete, või nagu sellel ajal nime-tati, ainelise vanavara kogumine. See kajastubki ERM-i tegevuse esimesel perioodil aastail 1909 —

— 1922, mida tutvustavad järgmised kolm stendi ja vitriin. Aknaäärsel stendil näeme fotosid muuseumi esimestest asukohtadest teatri «Vanemuine» ja N. Pirogovi tn. 8 hoones, skeemi muuseumi ühingu struktuurist ja algperioodi aktiivsemate tegelaste portreid (vt. joon. 1). Järgmine stend toob andmeid 1918. aastal asutatud ERM-i Tallinna osakonna kohta, mille baasil on kujunenud praegune Tallinna Riiklik Kunstimuseum. Põhiosa stendist näitab aga kogumistööd, mida esimestel aastatel juhtis kunstnik Kristjan Raud. Esimesel aastakümnel laekus ERM-i ligi 20 000 etnograafilist eset. Vastavalt diagrammilt näeme, et eriti hoogne oli 1913. aasta, mil-lal saadeti välja umbes 60 kogujat ja toodi muuseumi 5626 eset. See rekordiline arv on jäänud tänaseni ületamatuks. Stendil olevad fotod ja tekstid tutvustavad meile veel vanavarakogujaid, kelleks olid üliõpilased, kooliõpetajad, kunstnikud jt. Samas näeme stseene kogumistööst.

Stend kaldvitriini kohal jutustab muuseumi kogude tutvustamisest rahvale. Kahel esimesel fotol näeme vanavarakogujate poolt kohapeal muuseumi propageerimiseks korraldatud näitusi. Mõnevõrra ulatuslikumalt tutvustati kogusid mitmete eriteemaliste näitustega (vt. foto ja reklaamleht) muuseumi ruumides N. Pirogovi tänaval. Kuna ruumid olid väga kitsad, siis organiseeriti ERM-i väljapanekuid ka väljaspool, peamiselt põllumajandusnäitustel Tartus, Tallinnas jm. Muuseumi eesmärkide tutvustamiseks ja rahaliste sissetulekute suurendamiseks korraldati mitmesuguseid kõnekoosolekuid, kontserte ja pidusid ning organiseeriti nn. muuseumilille (kanarbikuõie) müümist, mida kajastavad stendil paiknevad programmid ja foto. Kogu selle ulatusliku organiseerimistöo ja muuseumipropaganda tulemusena muutus muuseum üheks populaarsemaks kultuuriasutuseks. Tänu rahva aktiivsele kaasalöömisele tehti hindamatu töö meie rahva kultuuripärandi kogumisel ja säilitamisel. Eesti Tööraha Kommuuni ajal 1918. aastal asuti ERM-i riigistama ning talle pidi üle antama suurem hoone. Kodanliku võimu kehtestamise tõttu jäid aga need üritused teostamata.

Kaldvitriinis eksponeeritakse esimeses osas agaramate erakogujate arhitekt J. Gahlnbäcki ja kunstiajaloolase A. Põrga kogutud esemeid (kibu, ehtekarp, lusikas,

4. Muuseumi ajalugu tutvustavaid stende

5. ENSV TA Etnograafia Muuseumi
praegune hoone N. Burdenko tn. 32

Mustjala tuttmüts, Kihnu kinnas, tikutoos, kupuraud ja -sarv, Põhja-Venemaa jooginõu, Leedu vöö ja Põhja-Venemaa tikandi näide). Põrga kogu ja suurem osa Gahlnbäcki esemetest omandati EMR-i poolt ostu teel. Vitriini teise ossa on paigutatud EMR-i vanemaid väljaandeid: brošüüre, juhatuskirju vanavarakogujatele, EMR-i aastaaruandeid, etnograafilise sisuga postkaarte.

Järgmised kolm stendi tutvustavad Eesti Rahva Muuseumi ajalugu kodanliku diktatuuri päevil. Muuseumi töö esialgu takerdus ja alles alates 1922. aastast muutus see sihikindlamaks. Sel aastal saadi ERM-ile uus hoone, Raadi loss (vt. joon. 3) ja muuseumi etteotsa asus eriharidusega soome etnograaf dr. Ilmari Manninen. Kuid ka kodanliku diktatuuri ajal jäi muuseum endiselt eraasutuseks ja ta tegevust piiras raha ning koosseisude äärmine nappus. Kuid tänu muuseumi juhtimise üleminekule asjaarmastajate käest vastava ettevalmistuse saanud kutselise kaadri kätte, võttis muuseum üha enam teadusliku asutuse ilme. Selle tõttu võime 1922. aastat lugeda uue etapi alguseks muuseumi ajaloos.

Esimesel nurgastendil tuuakse näiteid fondide korras- tusest ja esemete eksponeerimisest. Fotodel näeme osa

I. Mannineni juhtimisel tehtud alalisest eesti etnograafilisest ekspositsioonist, samuti pilte esemete hoidlastest. Teine nurgastend toob fotosid alalise näituse teistest osadest (soome-ugri rahvaste etnograafia, kunsti ja kultuuriloolised väljapanekud — vt. joon. 4). Samas on veel skeem ERM-i uuest struktuurist, diagramm kogude kasvamisest, fotosid kogumistööst ja näiteid etnograafilistest joonistest.

1920—1930-ndail aastail hakati süstemaatilisel koguma etnograafilist teatmematerjali. Peamiselt etnograafia-ala üliõpilaste poolt koostatud etnograafilised kirjeldused moodustavad Etnograafilise Arhiivi, mille maht 1940. aastal oli 15 582 lehekülge. Neil aastail loodi ka alaline ERM-i korrespondentide võrk, mis aitas ja aitab tänapäevani tunduval määral rikastada muuseumi teatmematerjalikogusid. 1940. a. lõpul ulatus korrespondentide poolt saadetud materjal (KV) 58 317 leheküljeni. Fotod stendil tutvustavad teatmematerjalikogusid ja teenekamaid korrespondente. Teine osa stendist annab ülevaate tollaegsest muuseumikogude populariseerimisest. Vastavatel kaartidel on näidatud ERM-i korraldatud rahvakunstinäitused välismaal ja maad, milliste teaduslike asutustega vahetas ERM oma väljaandeid. Kõige tihtam kontakt oli sel alal Nõukogude Liidu teaduslike asutustega.

6. Vanavara kogumas

Dr. I. Manninen rajas ka etnograafilise uurimistöö Eestis ja õpetas välja kodanlike etnograafide kaadri. Teadlaste sulest ilmus rida uurimusi ja ülevaateid, mida tutvustab esimene aknaalune vitriin. Nendes töödes ilmneb ühelt poolt kodanliku etnograafia piiratus, mis avaldus ühekülgses esemete isoleeritud uurimises, teiselt poolt on nad aga hinnatavad rikkaliku faktilise materjali esitamise tõttu.

Nõukogude perioodil toimusid suured muutused muuseumi elus. Eesti Rahva Muuseum riigistati ja tema etnograafiliste kogude baasil organiseeriti Riiklik Etnograafiline Muuseum. Teiste eraldatud osakondade (arhiivraamatukogu, rahvaluule osakond jt.) alusel loodi Riiklik Kirjandusmuuseum (praegune Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum). Nõukogude võim osutas suurt tähelepanu muuseumide tööle ja ka Etnograafia Muuseum sai kindla aluse viljakaks teaduslikuks ja kultuurhariduslikuks tööks — tema eelarve kasvas kuus korda, koosseisud üle kahe korra. Muuseumi hoogsa reorganiseerimise katkestas alanud Suur Isamaasõda ja Eesti NSV ajutine okupeerimine hitlerlike vägede poolt. Taganevad okupatsiooniväed põletasid Raadi lossi ja ainult õigeaegne evakueerimine päästis muuseumi põhikogud hävingust. Kõiki neid sündmusi kajastavad fotod suure stendi alguses.

Pärast Tartu vabastamist 1944. a. augustis algas muuseumi varade reevakueerimine ning korrastamine. 1945. aastal anti muuseumile hoone N. Burdenko tn. 32, kus Etnograafia Muuseum asub tänapäevani (vt. joon. 5). Tähtsaks sündmuseks muuseumi elus oli tema lülitamine Eesti NSV Teaduste Akadeemia koosseisu 1946. aastal. Sellega leidis rõhutamist muuseumi kui teadusliku asutuse iseloom. Stendi lõpposas näeme fotosid fondide korrastamisest, suvistest välitöödest ja teaduslikest nõupidamistest.

Suure stendi vastas asuvasse vitriini on paigutatud Etnograafia Muuseumi väljaanded ning muuseumi töötajate teaduslikke artikleid teiste asutuste väljaannetes. Teadusliku töös on muuseumi töötajad koos Tallinna ja Moskva etnograafidega andnud hinnatava panuse eesti rahva kujunemise ja kultuurisuhete probleemi uurimisel. Samas vitriinis on välja pandud Etnograafia Muuseumi

7. Loomingulise koostöö päev muuseumis

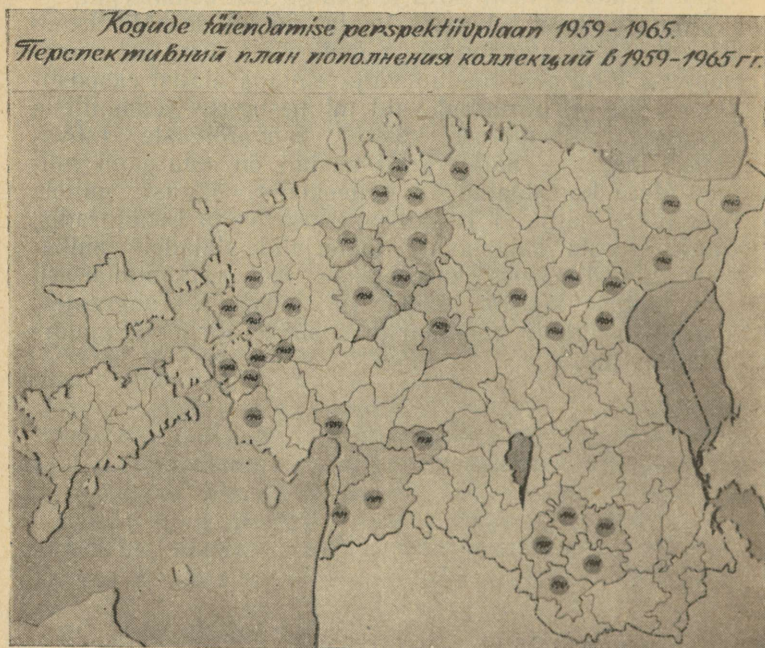
korrespondentidele saadetavaid küsimuslehti. Sõjapäevil lagunenud korrespondentide võrk on nüüd taastatud ja haarab 150 isikut mitmesugustest vabariigi rajoonidest. 1959. a. laekus neilt 3012 lehekülge teatmematerjali.

Viimane stand tutvustab vaatajaile fotode abil Etnograafia Muuseumi fondide populariseerimist. Et ruuminnappuse tõttu pole saadud välja töötada alalist ekspositsiooni, siis on piiratud vaid mitmesuguste temaatiliste näitustega rahvapärase käsitöö, rahvarõivaste, rahvakunsti jne. alal. Sõjajärgseil aastail on muuseumi ruumes üldse korraldatud 12 eriteemalist näitust, millele lisanduvad näitused Tallinnas, Moskvas ja Leningradis. Rahva elu-olu kajastavate materjalide laiadele hulka-dele tutvustamiseks kasutatakse veel rändfotonäitusi, loomingulise koostöö päevi (vt. joon. 7), etnograafiaalaseid loenguid, populaar-teaduslikke kirjutisi ajakirjanduses jne.

MUUSEUMI KOGUDE KASV NÕUKOGUDE VOIMU AASTAIL 1940—1959

Sissepääsu juures paikneb seinal rida diagramme ning kaarte, mis annavad ülevaate Etnograafia Muuseumi esemeliste kogude seisust ja kasvust. 1959. a. alguses oli muuseumis 58 978 eset, neist eesti etnograafia valdkonda kuuluvaid 50 470. Peale selle säilitatakse muuseumis 1161 soome-ugri ja 1786 teiste rahvaste eset. Omaette fondi moodustab 5561 üksusest koosnev kultuuriajaloolist väärtust omav kollektsioon.

8. Kogude täiendamise perspektiivplaan 1959—1965. a.

9. Näiteid Nõukogude perioodil kogutud majatarvetest ja tööriistadest

Eridiagramm näitab kogude kasvu aastail 1941—1958. Eriti hoogne on olnud kogumistöö alates 1958. aastast. Selleks ajaks lõpetati üldjoontes kogude inventeerimine ja hoidlatesse paigutamine, mis võimaldas kindlaks määrata kogudes olevad lüngad. Nagu näitab vastav kaart, on kogud vaatamata oma arvukusele siiski lünklikud. Sellest lähtudes koostati kogumistöö seitsmeaasta plaan aastaiks 1959—1965., et järjekindlalt täiendada muuseumi kogusid just neist rajoonidest, kust materjali on eriti vähe (vt. joon. 8). Edukas kogumistöö algas juba 1958. aastal. Kui eelmistel aastatel laekus esemeid paarikümnest kuni mõne sajani aastas, siis aastal 1958 toodi muuseumi 2301 eset. Kogumistöö edukat läbiviimist tagavad muuseumi käsutusse antud vajalikud materiaalsed vahendid. Tänapäeva kogumistöös pole uus mitte ainult plaanipärane, vaid ka täiesti sisuline lähenemine kogumistööle. Erinevalt varasema aegade kogumistööst püütakse nüüd iga eseme kohta välja selgitada tema kasutaja ja valmistaja sotsiaalne seisund, et niiviisi esemelise materjali põhjal välja tuua klassivastuolusid mineviku Eesti külas.

Podiumitel ja vitriinidel on eksponeeritud mõningaid näiteid sõjajärgsel perioodil kogutud esemetest. Sisse-

10. Viimastel aastatel muuseumisse toodud
Muhu ja Kihnu rahvarõivad

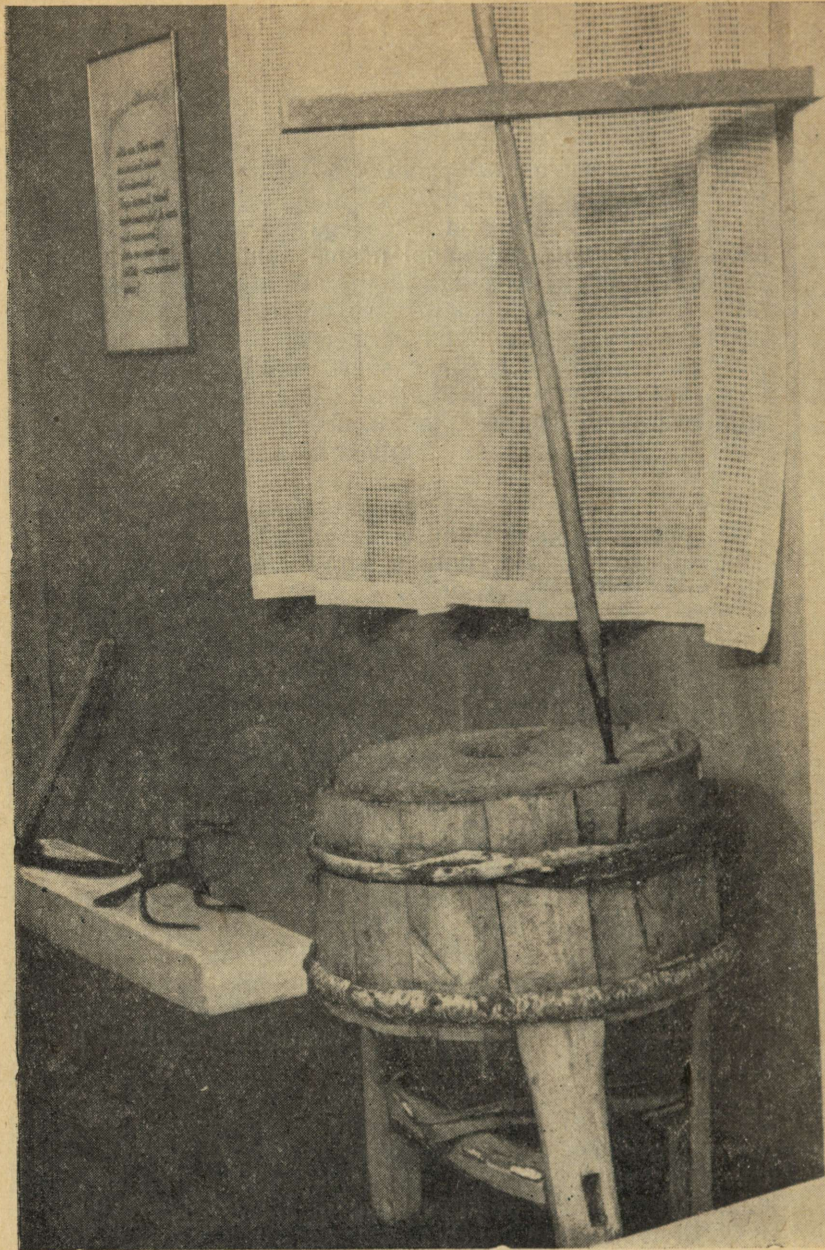
pääsust paremal asuval poodiumil paiknevad igapäevased tarbeesemed: piimapütid, kaljakapad ja lähker, võipütid, laastust painutatud külgedega toidukarbid, treitud kausid (vt. joon. 9). Seinal näeme tohust leivamarssi ja kulpe (*piimakula*) piima tõstmiseks kõrgest piimakirrust. Alumisel poodiumil paikneb nn. *pohemold*, millega tuulati uhmis peenendatud odrateradest sõklad välja. Poodiumil näeme veel kahte suurt tünni, milliseid on laialt kasutatud vilja hoidmiseks. Suuremas hoiti teravilja, väiksemas herneid, tangu, ube jms. Need tünnid on ühest puust õonestatud, millest ka nende nimetus — *ummik*.

Samale poodiumile on paigutatud veel väike kollektisoon puunõude valmistamisel kasutatud tööriistu: voolmed, künakirves, vitsakonks e. nn. *ämmalõug*, mitut liiki nuge, liimeister ja oherd.

Ruumi teises seinas asetsev suur vitriinkapp sisaldab viimasel ajal kogutud rahvakunstiesemeid. Tekstiilesemeid on muuseum arvukamalt saanud nendelt aladelt, kus rahvarõiva kandmine on säilinud osalt tänapäevani. Nii näeme mitmesuguseid setu tekstiile: särke, pühaserätte, neiu rõivakomplekti. Vitriini keskele on paigutatud Kihnu lapse ja Muhu neiurõivastuse komplekt. (vt. joon. 10). Muuseumisse on aga laekunud ka mõningaid ammu kasutuselt kadunud rahvarõivaid nagu Jä-mäja naise, kaks Tarvastu naise ja üks meheülikond.

Tähelepanu väärib vitriini parempoolses otsas paiknev 6 esemest koosnev, 1957. aastal muuseumile pärandatud hinnaline hõbeehete kogu. Vitriinkapi seinal on Mustjala ruuduline ja Kodavere vöökirjaline vaip, põhjal sarvest esemeid, tinast noatupp, aadriraud toosiga, haanja piip, põletuskirjaline veimevakk, punutud lõngakorv ja vokk.

Suurt tähelepanu pööratakse kaasaegses kogumistões meie peamiste elatusaladega seotud esemetele. Neist näeme väljapanekuid aknaalusel poodiumil. Seal on kalastusesemeid: ahing, tooseraud, võrgukudumise hark, kalakandmise korv; põllutööriistu: maakirves, külvivakk, külvivao tõmbamise konks (*itsmeader*), rauts rehaga ja rukkivihu sidumise konks, viljapeksu vartu ja koote, ahtmehark, külasepa tehtud sõnnikuhark. Huvipakkumaks esemeks on saaremaa härjaader koos ikkega, samuti poodiumi otsas seisev käsikivi (vt. joon. 11).

11. Käsikiivi

12. Mõningaid välisrahvaste etnograafilisi esemeid, mis on muuseumisse saabunud sõjajärgsel perioodil

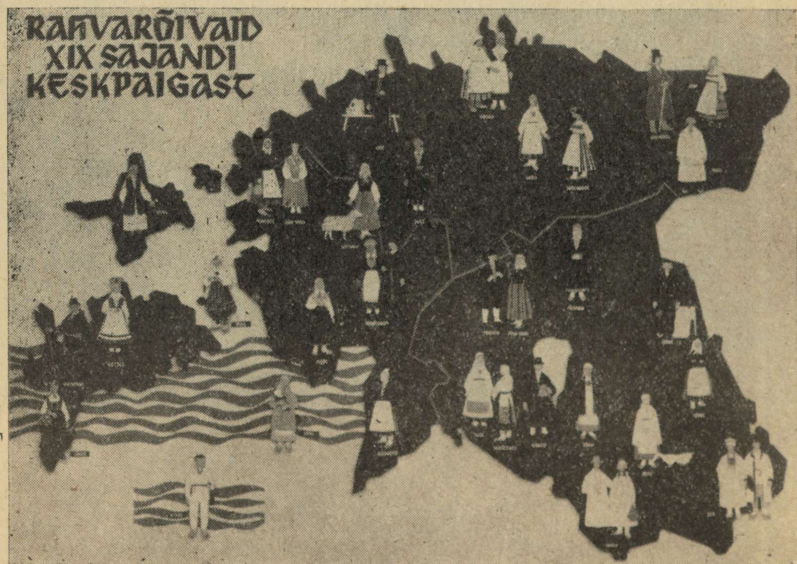
Kõrvuti eesti etnograafiliste esemetega täienevad muuseumi kogud pidevalt ka teiste rahvaste esemetega, millest on näiteid esitatud väiksemas vitriinkapis. Kuna 1958. a. suvise kogumistöö tulemusena laekus suuremal hulgal Eesti rannikul elanud rootslaste tarbeesemeid, siis on selles vitriinis eksponeeritud: paremal pool rõiva-komplekt ja vaip Vormsist, rätikukorv Noarootsist, seinal Ruhnu naiste seelik, veste ja tanusid. Peamiselt kingitusena on muuseumisse laekunud ka teiste rahvaste esemeid, millest näiteina on toodud isuri kaks naiste särki ja seelik (nn. *hurstu*), mari linik ja tanu, klaasalusel hiina kingad, taskud ja teisi pisiesemeid; kaks pisiskulptuuri Mehhikost (vt. joon. 12).

RAHVARÕIVAD

Kõige rikkalikuma osa eesti rahvakunstist moodustavad rahvarõivad, mida iseloomustab suur mitmekesisus. Nii võime loetleda umbes 150 territoriaalselt ja ajaliselt erinevat ülikonda. Ülevaate XIX sajandi keskpaigas kasutusel olnud rahvarõiva tüüpidest annab suur skemaatiline kaart (vt. joon. 13). Vaatamata rohketele erijoonetele võime rahvarõivaste juures eristada neli suuremat rühmitust, mille tekkimise algus näib olevat tagasiviidav juba muistsetele hõimuerinevustele.

Esimesed kaks vitriinkappi on pühendatud Lõuna-Eesti rahvarõivastele, mida iseloomustab rea põliste joonte visa püsimine. Eriti vanu elemente säilitasid mulgi rahvarõivad. Nagu näha esimese vitriini kesk-

13. Eesti rahvarõivatüüpide levikukaart

14. Mulgi naiste rahvarõivaid (Paistu ja Halliste)

paigas väljapandud Halliste naise ülikonnast, kanti seal läinud sajandi esimesel poolel algelise lõikega kotitaolisi särke (vt. joon. 14). Särgi kaelaava äär kaunistati valge nn. ratas- või poolrattapiluga, millest ka särgi nimetus — *rattaga ame* või *poolrattaga ame*. Seeliku asemel kanti riskülikukujulist riidelaida, *sõput* e. *sõukest*, mis mähiti ümber puusade ning kinnitati vööga. Vana traditsioonilise ülikonna juurde kuulus veel arhailise taimelainelise tikandiga kaunistatud puusapõll. Kauem kui mujal kandsid naised Lõuna-Eestis õlgadel mitmesuguseid villaseid sõbasid või linaseid õlalinikuid (vt. Rõngu naise kostüüm XIX sajandi keskpaigast).

Ülerõivaks oli Mulgi alal nii meestel kui naistel must pikk-kuub (vt. Paistu naise ülikond), Harglas valitsesid valged või helehallid ülerõivad ja sama värvi oli seal ka meeste ülikond üldse (vt. Hargla mehe ülikond XIX sajandi keskpaigast). Lõuna-Eesti põhjapoolses osas kanti potisiniseid ülerõivaid (vt. Rõuge naise ülikond XIX sajandi teiselt poolelt, Suure-Jaani naise ülikond XIX sajandi keskelt).

Põhja-Eesti rahvarõivad on eksponeeritud kaardi vastasseinas vasakpoolses vitriinkapis. Naiseülikonna iseloomustavaks osaks on siin särgi peal kantav lühike pluus, nn. käised (vt. Kadrina naise rõivastus XIX sajandi keskpaigast, joon. 15), mille alaäärt kaunistab rikkalik lillkirjatikand. Viimane esineb samuti peakatetel ja ta on XIX sajandi Põhja-Eesti rahvakunsti üheks omapärasemaks jooneks.

Endise Harjumaa lääneosas kanti särgi peal käiste kõrval ka liistikut (vt. Jüri neu rõivastus). Kogu alale on XIX sajandil iseloomulik pikitriibuline seelik. Ülemisel seinariiuulil näeme eeskätt Virumaale omaseid teravatipulisi tanusid, alumisel Järvamaa seljale rippuva sabaga naiste peakatet, nn. linukat. Samuti kanti Põhja-Eestis XIX sajandil pottmütse.

Meeste pidulik ülikond koosnes potisinisest kalevist valmistatud nn. vatist ja põlvpükstest (vt. Jüri mehe rõivastus XIX sajandi keskelt), mida läinud sajandil kanti suuremal osal Eesti mandrialal. Vitriini tagaseinal on naastukirjaline vaip Raplast. Järgmises vitriinkapis on esitatud L ä ä n e - E e s t i r a h v a r õ i v a d. Sealset naiserõivastuse omapäraks on kirjud õlarätikud (vt. Lihula neu rõivastus) ja nn. neolõngadega seelikud.

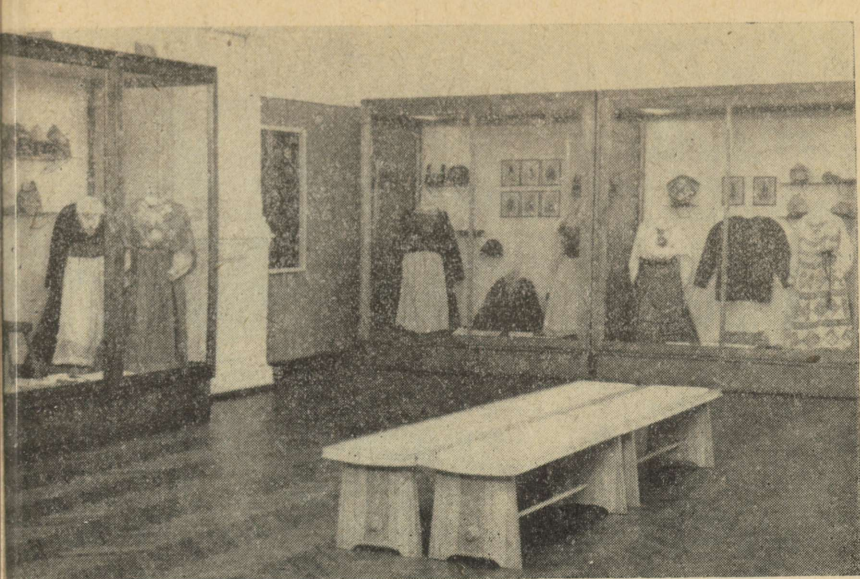

15. Jüri neiu ja Kadrina naise rõivastus

antsooiti uue niuikil ni uuea uuea...

16. Audru naise ja Lihula neiu rõivastus

17. Vaade rahvarõivaste saalile

Neolõng saadi valge, mitmest kohast kõvasti seotud lõngavihi värvimisel, kusjuures osa lõnga jäi valgeks (vt. Audru naise ja Lihula neiu rõivastus). Endisel Läänemaal tuli XIX sajandi teisel poolel varem üldlevinud pikitriibulise seeliku asemele erepunane ruuduline seelik (vt. Lihula neiu rõivastus).

Samuti kui Lõuna-Eestiski, kaunistati end. Pärnumaal pikk-kuubi, meeste ülikondi ja naiste kampsuneid punase nn. kaarusnõoriga (vt. Audru naise kostüüm).

Talvise ülerõivana kandsid Eestis nii mehed kui ka naised valgeks pargitud lambanahkseid kasukaid. Esitatud Tõstamaa naise kasukas XIX sajandi keskpaigast paistab silma Pärnumaal levinud punastest naharibadest kaunistuste poolest. Kui mujal mandri-Eestis peale Setu ala rahvarõivas kadus tarvituselt XIX sajandil, siis endisel Läänemaal kandsid naised seda veel XX sajandi esimese veerandi lõpuni.

Üldiselt kasutatava geomeetrilise ornamendi kõrval esineb Lääne-Eestis Mihkli, Pärnu-Jaagupi ja Audru tanudel omapärane lillkiri (seinal riulitel).

Vitriini seinal on F. v. Üxkülli akvarellid, mis kujutavad Läänemaa rahvarõivaid XIX sajandi esimesel poolel.

18. Mustjala rahvarõivad

Viimased vitriinkapid tutvustavad Eesti saarte rahvarõivaid. Veel XIX sajandi keskpaiku kandsid Saaremaa naised musti, allääres kitsaste põiktriipudega kaunistatud seelikuid (vt. Püha naise leinarõivas). Pikitriibuline seelik levis siin alles XIX sajandi teisel poolel (vt. Mustjala naise rõivastus joon. 18).

Tähelepanu äratavad Saaremaa naiste omapärsed peakatted, talvised nn. üllid (Mustjala ja Kihelkonna sariküllid, Karja ratasüll) ja suvised varrastel kootud tuttmütsid.

Erinevalt suurel osal mandril levinud potisiinisest värvist püsis saarte meeste rõivastuses nn. lambapruun või -hall toon. (vt. Mustjala mehe rõivastus).

Jalatsitena kanti Saaremaal juba XIX sajandi alguses eeskätt mustast nahast kingi.

Vitriini põhjal on näiteid Püha (leina) sukkadest, seinal F. S. Sterni akvarellid Saaremaa rahvarõivastest XIX sajandi keskel.

Muhu saarel tõrjus musta seeliku XIX sajandi teisel poolel välja oranžides toonides pikitriibuline seelik. Eriti rikkalik on selle ajajärgu pruudi rõivastus kõrge tanu ja kuljustega varustatud põllega. Sama kostüümi ees on säärised ja kapetad, mida Muhus kanti sukade asemel veel XIX sajandi lõpul.

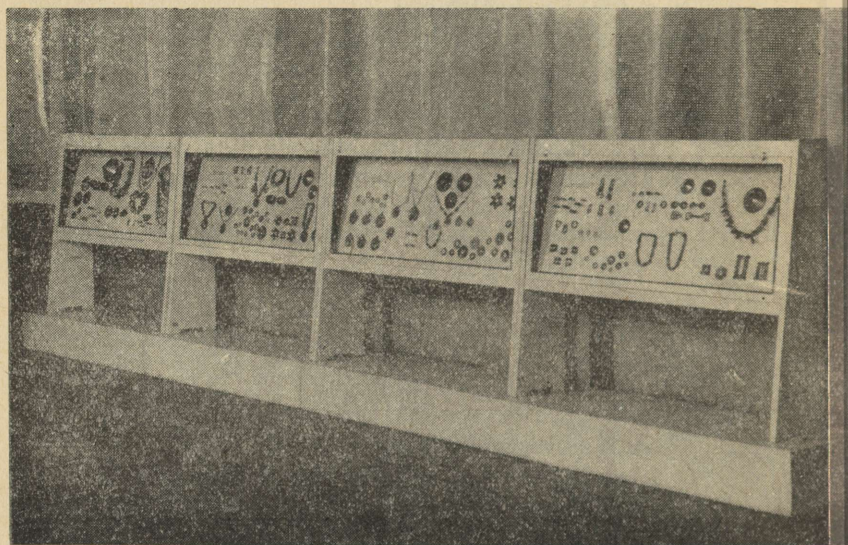
19. E. H. Schlichtingi akvarell «Puusepp»
(1852)

Muhu meeste rõivastest äratavad tähelepanu ilusad varrastel kootud vatid. Jõukamad kandsid ka nahkpükse.

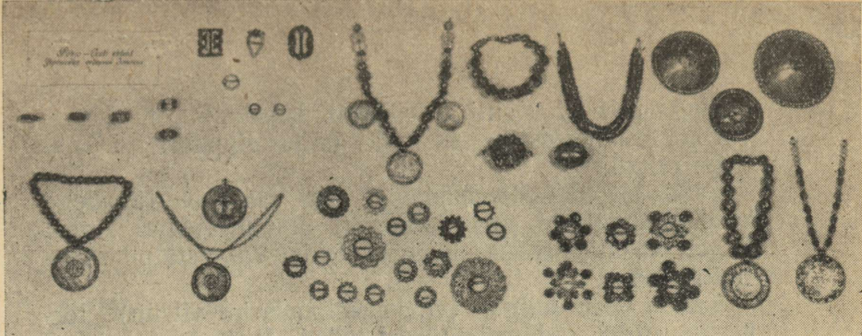
Hiiumaal kandsid naised käiseid (vt. Pühalepa naise rõivastus XIX sajandi teiselt poolt). Kohalikuks omapäraks on vaskplaadiga kaetud nahkvöö, millel rippusid vaskkettidest puusailustused nn. rõhud, nõelakoda ja noatupp. XIX sajandi lõpul kaunistati käiseid ja põllesid rikkaliku heegelpitsiga. Omapärased on ka Hiiu naiste tanud ja kalevist peaehted — palmikud.

Vitriini tagaseinal paiknevad F. S. Sterni akvarellid Muhu mehe ja naise rõivastusest, vitriini kõrval seinal H. Schlichtingi akvarellid Hiiumaa rahvarõivastest XIX sajandi keskelt (vt. joon. 19).

20. Ehete väljapanek

Aknaalused vitriinid tutvustavad rahvapäraseid ehteid (vt. joon. 20). XIX sajandil olid levinud mitmesugused kaelakeed, ja rinnale kinnitatavad sõled ning preesid. Ehted valmistati küla või linna ehteseppade poolt hõbedast, valgest metallist, nn. poola hõbedast, tinast, vasest ja klaasist.

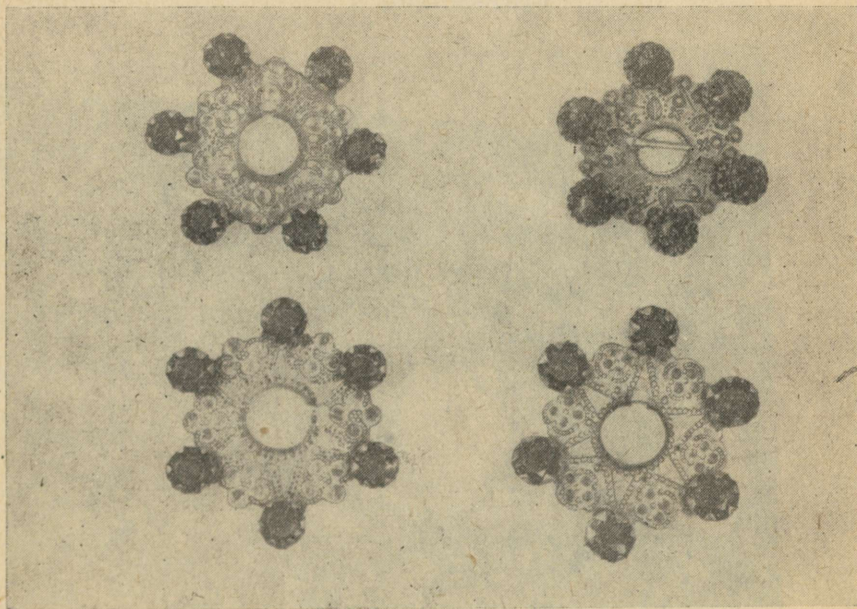
II

21. Põhja-Eesti ehted

Ehete laadis ja kandmisviisis on olulisi paikkondlike erinevusi. Vasakpoolseimas vitriinis eksponeeritakse Lõuna-Eesti ehteid, mis olid suhteliselt suuremad. Nii kaaluvad setude kuhiksõled kuni pool kilo. Samas on esitatud vanema sõletüübi näitena kaks lamedat sõlge XVI sajandist. Samast ajast pärineb merevaigust kee. Selle kõrval asub hõbeplekist rinnaleht ja viimase all suured hõbeplekist helmed, *krõllid*, mida kandsid muidugi jõukamad.

Põhja-Eestis (teine vitriin, vt. joon. 21) olid ehted üldiselt väiksemad kui Lõuna-Eestis. Kuhiksõlgede kõrval olid pidulikeks eheteks värviliste kividega nn. sil-

22. Lääne-Eesti preesid

madega preesid. Kanti ka rohkesti hõbekettidest, klaas-
või hõbehelmestest keesid, mille küljes rippusid nn. kan-
naga rahad.

Lääne-Eestit iseloomustavad eriti rohkete rahadega
keed, nn. paatrid, mis harilikult katsid kogu rinna.
Sageli kasutati selleks ka hõbeplekist valmistatud raha-
imitatsioone.

Saarte ehete hulgas (vt. kaardipoolseim vitriin) tor-
kavad silma südamekujulised sõled. Käesoleva sajandi
alguses lisandusid Sõrve poolsaarel neile värvilised
klaasist ripatsid. Kuhiksõled olid seal (peale Muhu) väi-
kesed ja lihtsa töötusega.

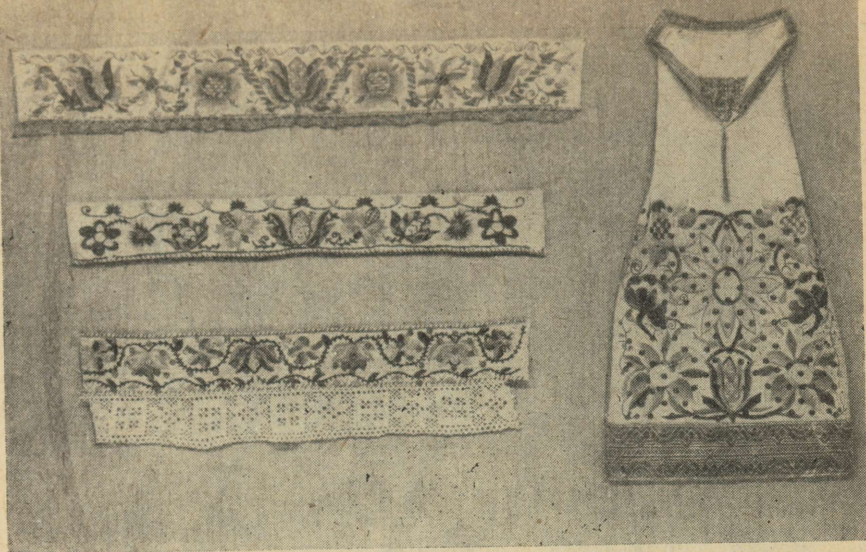
MEESTE JA NAISTE KÄSITÖÖD

Siin asub unikaalne lükandkapp, mis sisaldab ligi 1500 eksponaati (vt. joon. 23). Kapi kaheksakümmel lükandil on eksponeeritud mitmesuguseid naiste käsitööna valminud tekstiile. Esemed on välja pandud vastavalt erinevatele tehnikatele ja arvestades paikkondlikke ning ajalisi erinevusi. Esimestesse lükanditesse (1—14) on paigutatud tikandid. Näeme Lõuna-Eesti särjikaunistustele iseloomulikku püvisilmtikandit, edasi mulgi ja setu omapäraseid tikandeid ning korjatud kirju. Välja on pandud ka Põhja-Eesti üksikuid vanemaid geomeetrilise ornamendiga käiste ja tarutikandeid ning rikkalikke näiteid lillkirjast. Lääne-Eesti ja Kihnu

23. Lükandkapp tekstiilesemete väljapanekutega

25. Põhja-Eesti tikandinäited

tikanditele järgnevad (10—11) näited Muhust, kust esitatakse vanemaid geomeetrilise, nn. männamotiiviga särgi-, põlle- ja tanukirju. Muhu XX sajandist pärinevad tikandid on heledama värviskaalaga ja geomeetiline ornament on asendunud lillkirjaga. Saaremaal on särgikirjade kõrval eriti kaunid tanutikandid (vt. joon. 24). Kohalik omapära ilmneb Hiiumaa littertikandiga kaunistatud palmikutes (lükand 14).

Lükanditel 15—17 on toodud näiteid eesti pitsidest ja piludest.

Naiste käsitöötooteist on muuseumikogudes rikkalikult silmkoeesemeid, millest näiteid on välja pandud lükanditel 18—48-a. Siin on vanu mulgi ühevärvilisi kindaid, millel kirjatud on vaid randmeosa (lük. 18-a: 1, 2), Halliste ja Karksi peenest lõngast ja rikkalike kirjadega kindaid, mulgi naiste laiade säärttega sukki (lük. 21-b: 2—6), setu meeste kannata kirjatud säärttega sukki (lük. 23-b). Põhja-Eesti kindad (lük. 24-b—26-a) on üldiselt lihtsamate kirjadega. Mitmeid erisuguseid vorme ja kirju tunti ka Lääne-Eesti ja Kihnu silmkoesemetes (lük. 27—33-a). Muide, Kihnus on tuntud üle 300 eri kindakirja. Muhu silmkoesemete juures (lük. 33-b—37) võime eriti selgesti jälgida sokkide-

sukkade arengut nii värvitoonides kui ka vormis. Nii nagu tikandites, näeme ka muhu silmkoesemeis vane- mate esemete tagasihoidlike värvide asendumist XIX sajandi lõpul ja XX sajandil eredate värvitoonidega ning geomeetrilise kirja asendumist taime- ja loomamotiivi- dega. Varem kantud eraldi kapeta ja säärise asemel hakati XIX sajandi lõpul kuduma pikki sukki (vt. joon. 26). Saaremaa silmkoesemeist paistavad silma kirikin- dad (lük. 38—39-a, vt. joon 27) ja omapärased naiste peakatted — tutt- ja ketasmütsid (lük. 39-b—40). Oma- ette rühmadena on esitatud roosimise teel kaunistatud (lük. 42—44) ja vikeldatud (lük. 45—48) silmkoesee- meid. Järgmise suurema löigu moodustavad vööd. Vanemat tüüpi vööd kooti kõladega. Neid valmistati XIX sajandil veel Mulgi ja Setu alal, samuti Muhus, Saare- maal ja Kihnus (vt. lük. 48-b). Samal ajal olid aga Eestis üldiselt levinud korjatud kirjadega nn. kirivööd. Laiuselt, värvi ja ornamendi poolest on vööd paikkonniti erinevad. Oma laiuselga paistavad silma mulkide (lük. 49—51-a), samuti Kolga-Jaani ja Suure-Jaani vööd (lük. 51-b). Kihnu vööd on kootud kahe kirjaga: ühel poolel vööl on üks, teisel poolel teine kiri (lük. 57-b). Omapä- raga paistavad silma Mustjala villased kirivööd (lük. 59-a: 2—3). Kogu Saaremaa kohalikuks iseärasuseks oli aga eriliste musta, sinist, rohelist ja kollast värvi kirja- dega leinavööde kandmine (lük. 60-a). Järgmistel lü- kanditel (62-b—67-a) on näitena toodud katkendeid kodukootud riietest, kuna kapi lõpuosa on pühendatud vaipadele (lük. 67-b—80).

Ruumi ülejäänud ossa on paigutatud kaunistatud puu- ja tohtesemed. Siin on meeste käsitööna valminud õlle- kannud ja -kapad, kosja- ja pulmasõiduks määra- tud sadulad ning rangipuud, kingituseks mõeldud koonlalauad, vaali- ja pesukurikad, käsitöökorvike- sed jne.

Puuesemete enamlevinumaks kaunistamisviisiks oli XIX sajandil lõikekiri. See on kantud eseme pin- nale noaõtsaga ja koosneb mitmesugustest geomeetrilis- test kujunditest (ring, kolmnurk, romb, rist jne.). Vaid üsna vähesel määral esineb puulõigetes taimornamenti- kat. Tavalise lõikekirja kõrval või sellega koos esineb kaunistusena peitli või terava noaõtsaga lükatud täk- keid. Olenevalt viimaste asetusest saadakse mitmeid

motiive, mis kannavad vastavaid rahvapäraseid nime-
tusi: *saehambad*, *hundihambad*, *ussiselg* jne.

Teiseks eestlaste puuesemete laiemalt kasutatavaks kaunistamistehnikaks oli põletamine. See juba vähemalt XVII sajandil tuntud tehnika on eesti rahvakunsti omapärasemaid jooni. Teda ei tunne meie lähemad idaeaga lõunanaabrid. Lihtsa raudoraga või kindlat motiivi omava kirjarauaga kanti põletuskiri puule. Üksikmotiividest (täpp, joon, ring, nn. kassikäpp, kapp-saraud jne.) moodustati loendamatu is variatsioonides ornamente, milledest enamused on geomeetriselised. Põletustehnikas kaunistati peamiselt ümarvormilisi esemeid, kõige enam õllekanne ja vakkasid.

Intarsiatehnikat puuesemete kaunistamisel esineb saartel ja vähesel määral Lääne-Eestis. Plastilist puuvooli näeme eesti rahvakunstis peamiselt koostiste kaunistustehnikatega (rangipuude harjad, õllekan-
nude käepidemed).

Uudse nähtusena kasutati alates XIX sajandi lõpust üksikjuhtudel ka puuesemete värvimist.

Puuesemete väljapanek algab ukse juures seinal vaali- ja pèsukurikatega. Esimesel vaalikurikal näeme kaunistusena täketest moodustatud nn. hundihambaid. Peale selle on sinna lõigatud «nõiamärgid» — viisnurk ja kaheksakand. Sellised märgid olid XIX sajandiks juba minetanud oma esialgse maagilise tähenduse ja esinesid vaid ilustusmotiividena. Põletuskirja kasutati kurikate kaunistamiseks vaid üksikjuhtudel (paremalt esimene pèsukurikas). Samas näeme veel lõikeornamendiga kaunistatud vöötiiva ja vöömõõku, mida kasutati kirivöö valmistamisel.

Podiumil olev ekspositsioon algab naistesadulatega. Esimene on seljatoega Mulgi sadul, teised pärinevad Saaremaalt. Viimased on kõige sagedamini kaunistatud lõiketehnikas sõõrikmotiividega. Järgnevad oma vormi poolest silmapaistvad ühest puust õõnestatud uhmrid ning edasi kasetohust esemed. Kõigepealt näeme kitsastest tohuribadest punutud pudeleid, mida kasutati vee kaasavõtmiseks või soola hoidmiseks. Laiast tohupinnast on tehtud kaanega varustatud marjakorv. Edasi tulevad puust valmistatud ehetekarbid, mis on kaetud tohuribadega. Tohtesemete rida lõpeb karpidega, millele on kirjarauaga pressitud kaunistusmotiivid.

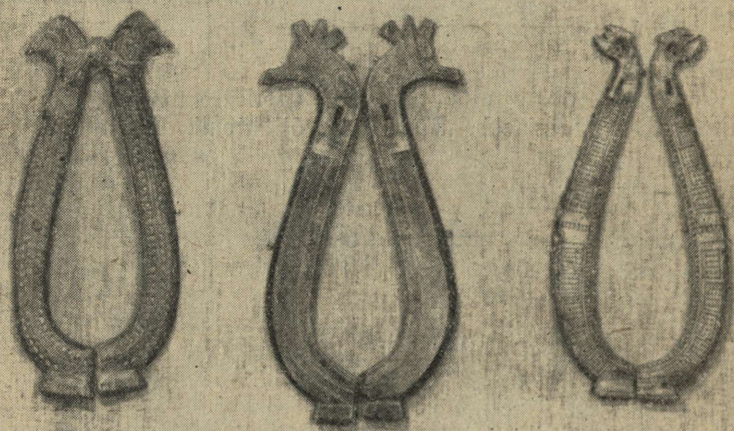
28. *Muhu vaip*

29. Õllekannude väljapanek

Poodiumi teisel poolel paiknevad mitmesugused põletuskirjaga kaunistatud puunõud: võipütid, piimasõirik piima hapendamiseks, Saaremaa õllelüksik õlle lauale või põllule kaasa viimiseks jne. ning õllekapad. Poodiumi lõpul on naljakannud — mitu kannu on kinnitatud ühe käepideme külge. Kannud on omavahel ühendatud augukesega ehk kanaliga, mille kaudu õlu võis ühest nõust teise voolata. Taolisi kannu kasutati pidudel nalja tegemiseks või osavuse proovimiseks.

Suurele riiulile on paigaldatud valik muuseumi ligi kolmetuhandelisest õllekannudekogust (vt. joon. 29). Õllekannudes näeme eriti mitmekesiseid kaunistusviiside kombinatsioone ja suurt motiividerikkust. Siin saab eristada rida kohalikke erijooni. Lääne-Eesti kannu iseloomustavad hobusepeakujulised käepidemed (hobupea sümboliseerib pruudi pulmasõitu — vt. 3. riiul). Mustjala kannudele on omased suured kodaratega rattad käepideme all. Rattaga kannu leidub vähesel määral ka Läänemaal (3. riiulil paremalt kaks esimest kannu). Saaremaa omapäraks on veel kuusemotiivi kasutamine ornamendis (2. riiuli keskel). Põhja-Eesti kannudel näeme seevastu teatud paikkonnis lillkirjalist ornamenti (2. riiuli keskel). Mulgi kannu iseloomustavad südame-

30. Kaunistatud rangipuud

kujulised motiivid (äärmised 2. riiuli vasakul poolel). Neljandal riiulil asuvad Lääne-Eesti ja saarte intarsiatehnikas ilustatud kannud. Nende nn. küüt- (triibuliste) ja lapiliste (ruuduliste) kannude ilu on saavutatud eritoonides puuliikide kasutamisega. Alumine riiul demonstreerib nn. piipkanne, millel oli sama funktsioon kui õllelüksikutel.

Seintel mõlemal pool ahju paiknevad rangipuud (vt. joon. 30). Nende harjadele on tihti lõigatud looma- või linnupead. Pinnakaunistusena esineb geomeetrilise lõikeornamendi kõrval küllalt sageli taimemotiive (ülemine rida, vasakult kolmas ja neljas), tihti väga stiliseeritult (alumine rida, äärmine paremal).

MUHU TOASISUSTUS

Kui suuremas osas Eestis XIX sajandi viimasel veerandil kandus elu rehetoast kambritesse, siis Muhus on vana rehetuba jäänud ümberehitatud kujul keskseks eluruumiks veel tänapäevalgi (vt. rehielamu plaan seinäl). Samuti püsis siin kauem käibel vana koduse käsitööna valmistatud talumööbel. Ruumis on eksponeeritud muhu mööblit ja muud elamuisustust, mis pärineb XIX ja XX sajandi piirimailt.

Söögilaud (Muhus: *söömarend* ehk *söömalaud*) on tähtsamaks ja vanemaks mööbliesemeks eesti talutoas. Ta paikneb harilikult rehetoa ahjule diagonaalselt asuvas nurgas otsaga akna poole. Laua ümber on pingid. Seinal laua lähedal on varn lusikate paigutamiseks, kuna nurka on ehitatud väike kolmnurkne riiul (*laudu*) toidunõude paigutamiseks.

XIX sajandi teiseks pooleks tõrjus sammaskonstruktiooniga voodi täielikult välja vanad seinä külge kinnitatud magamislavad. Voodi asetes ahjulähedases seinas. Magati lahtistel õlgedel, alles XIX sajandi lõpul tulid kasutusele voodikotid. Kattena tarvitati valgepruuniruudulist tekki (*sõba*), mille sajandivahetusel välja tõrjusid oranžipõhjalised triibulised vaibad. Voodi kohal seinäl asetsev riiul tuli kasutusele möödunud sajandi lõpul. Seal hoiti pere kirjavara ja väiksemaid esemeid (piibud, ehtekarbid). Rahvakunsti seisukohalt silmapaistvamaiks mööbliesemeiks on Muhus toolid (*iste*). Eriti mitmekesiselt ja vaheldusrikkalt on kaunistatud nende seljatoed (*korjud*). Siin võime märgata kohalike traditsiooniliste kaunistusvõtete kõrval ka üksikuid jooni mõisa- ja linnamööblis valitsenud stiilidest. Tähelepanu äratavad ka toolide kaunikujuliselt punutud

31. Nurgake Muhu toasisustusega

õlest, kõrkjast või vitstest põhjad. Talviste pühade ja pidude puhuks riputati parte külge söögilaua kohale laekroonid. Kõrkjatükkidest kokkuseatud kroonid kaunistati paberist ja riideribadest lillede ning tühjade munakoortega.

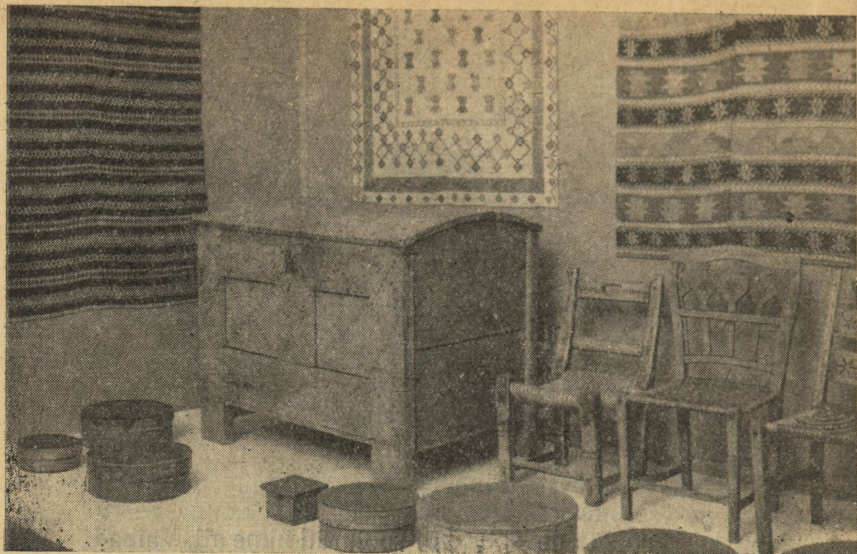
Poodiumile ja seinale on paigutatud veel mõned tavaliselt muhu toas olevad naiste käsitööriistad — püstvokk, õlgedest punutud villavakk, selle peal villakraasid, seinal töötihv ja koonlaud. Poodiumil on veel mõned vakad tanude ja rätikute hoidmiseks. Sajandivahetusel kasutati Muhus nende kaunistamiseks maalitud kirja.

Ruumi aknapoolses osas on seinal XX sajandi algusest pärinev Muhu tikitud vaip.

VAIPU JA MÖÖBLIT

Vaipu kasutas eesti talupoeg XIX sajandil peamiselt voodi- ja saanitekina. Üksikjuhtudel tunti Lõuna-Eestis vaipu ka kehakattena sõba või soojaräti nime all. Vaibad valmistati tavaliselt villasest lõngast, kuna Põhja-Eestis esines ka linaseid vaipu. Vanemad eesti vaibad olid ruudulised. XIX sajandi teisel poolel leidis neid veel saartel (vt. Saaremaa vaip), samuti Viljandimaal (vt. Pilstvere soojarätt). Uldiselt valmistati aga sellel ajal kõikjal triibulisi tekke. Viimaste värvide ja kirjade kompositsiooni järgi võime eraldada mitu erinevat piirkonda. Põhja-Eesti vaipades domineerivad potisinine ja kaselehe kollane värv (vt. Lüganuse vaip). Põhja-Viljandimaa vaipades on valitsevad sinine, punane ja roheline toon. Tihedate korjatud kirjadega triibud moodustavad seal laiu vöötide kompositsioone, mis vahelduvad kitsama ühevärvilise põhitriibuga (vt. Suure-Jaani soojarätt).

Kudumistehnika mitmekesisuses tekkisid uued vaipade liigid. XIX sajandi keskpaigast alates näeme Põhja-Eestis pealenopitud kirjadega nn. naastulisi vaipu. Viimased esinevad mitmesugustes kombinatsioonides. Ühe- või mitmevärvilised naastud võivad olla lihtsalt puistatud üle kogu vaiba pinna (vt. Põhja-Eesti vaip ahjust paremal), või paikneda ainult vaiba keskosas, kusjuures neid ümbritseb muudest kujunditest ornament (vt. Põhja-Eesti vaip kirstu kohal). Peale selle võib naastukiri esineda koos teiste tehnikatega, nagu näeme ahjust vasakul paikneva põim-triip-naastukirjalise Põhja-Eesti vaiba juures. Naastulistest vaipades peegeldub Soome mõju meie rahvakunstile. XIX sajandi lõpus levis Põhja-Eestis nn. leegimotiivilisi

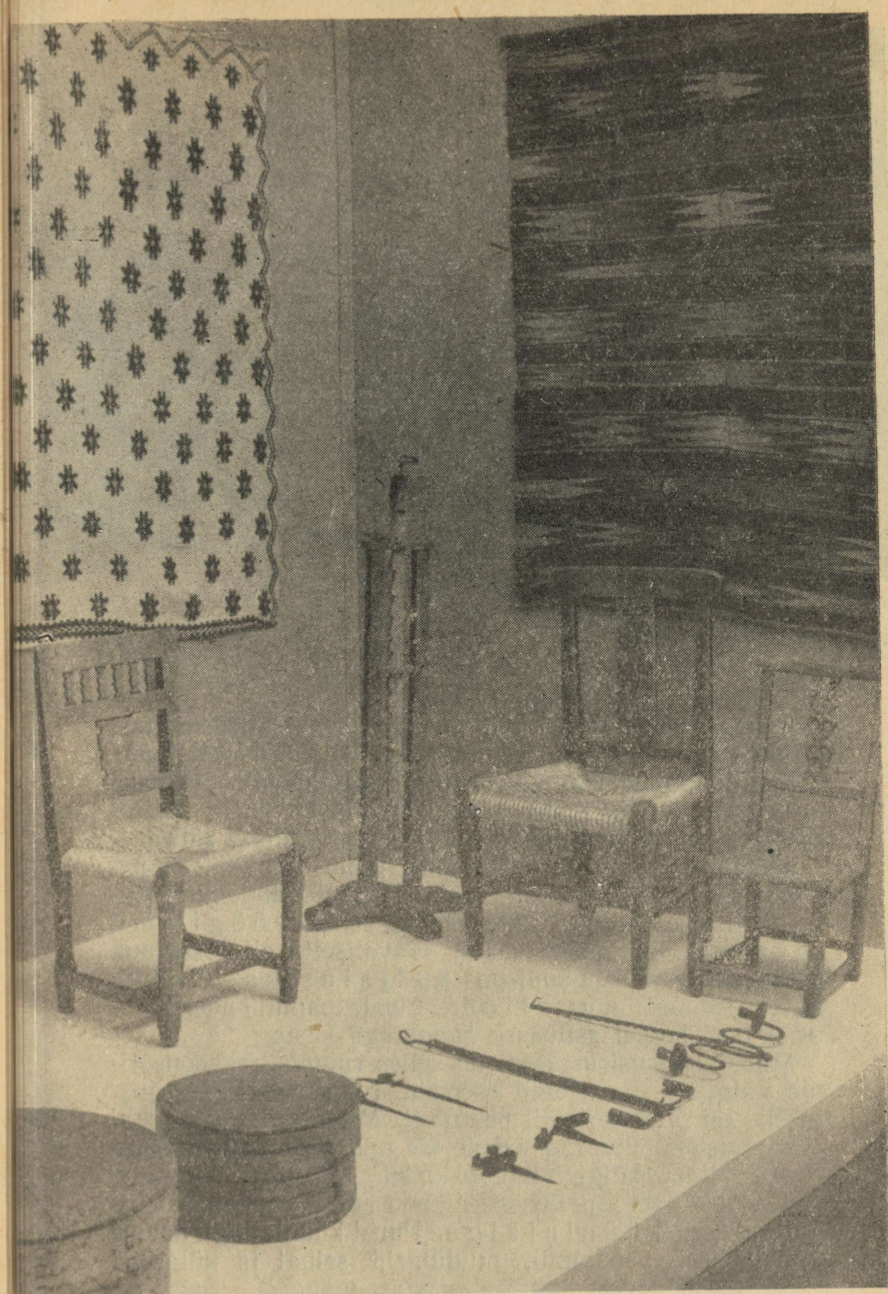

32. Rahvapärase mööbli ja vaipade väljapanek

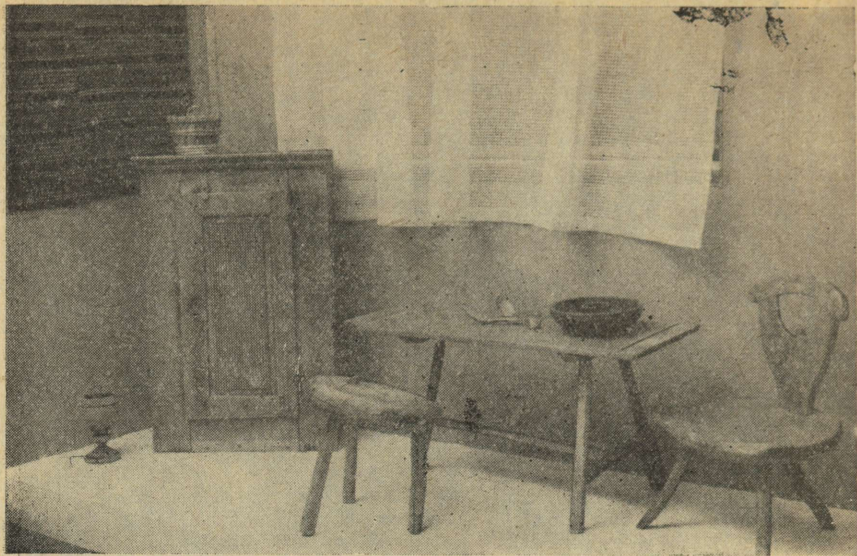
vaipu (vt. Ambla vaip uksest vasakul). Sajandivahetusel hakati Eestis valmistama ühevärvilisele pinnale tikitud lillkirjaga vaipu. Lääne-Eestis esineb uuematel vaipadel üksikjuhtudel ka stiliseeritud looma- ja inimfigure (vt. Vigala vaip XX sajandi algult kahe akna vahel).

Mööblist on ruumis esitatud kõigepealt kirstud. Kirstu hoiti talu aidas ja teda kasutati riiete panipaigana. Tähtis koht on kirstul eesti pulmakommetes, kuna temaga viidi pidulikult pruudi kaasavara uude koju. Seejärest pöörati pruudikirstu kaunistamisele suurt rõhku. Uksest vasakul asub Lääne-Eesti kirst, paremal Põhja-Eesti sulasekirstuke.

Istmetest on välja pandud järid ja toolid. Järid (vt. aknaalusel poodiumil) olid kasutusel esmajoones rehetoas. Nad on enamasti kolme jalaga, sageli valmistatud kõverakskasvanud puust. Toolide kohta eesti talumööbli hulgas on andmeid suuremal määral alates XIX sajandi lõpult. Vanematel toolidel on punutud põhjad. Materjaliks kasutati õlgi ja kõrkjaid, hilisemal ajal peamiselt saartel ja Lääne-Eesti rannikul ka vitsa. Toolide korjulaudu kaunistati nii ažuurses kui ka reljeefses teostuses puulõigetega. Siin näeme teisigi puuesemete

33. *Mitmesugust elamisisustust*

34. Söögilauanurk

kaunistustes esinevaid motiive nagu süda, päikeseketas, sirkelrosett jms. (vt. tool ahju kõrval). Üksikjuhtudel kohtame toolide kaunistustes intarsiatehnikat. Näiteks on kirstu ja ahju vahel asuval keskmisel toolil selja- toesse paigutatud kasetaelast kaheksaharulised tähed.

Aknapoolse poodiumi lõpus asub toidukapp Vändrast. Toidukapid olid kuni XIX sajandi lõpuni väikesed ja ühe uksega. Välja pandud Kihnu söögilaud on kogudes üks väiksemaid. Tavaliselt oli söögilaua pikkuseks 2—3 m. Laual on naljalusikas ja Ida-Eestis levinud kupuliud. Liuale pandi puder, kartulid jne., keskel asuvasse *kuppu* aga kaste.

Muust elamuisustusest on selles ruumis eksponeeritud valgustusega seotud esemeid. Igapäevaseks valgustuseks oli XIX sajandil peerutuli. Männihalust lõigatud peerg pisteti ahjuprao vahele või tulejala otsa kinnituva rauast pilaku külge. Pidupuhkudel kasutati küünlaid, mis asetati laes rippuvasse lühtrisse või lauale paigutatavasse küünlajalga. Puust küünlajalgu näeme aknapoolsel poodiumil, puulühtrid seinal ja külasepa valmistatud rauast lühtreid vastapoodiumil. Samasse on paigutatud rauast koonlavardaid.

Ruumis on eksponeeritud veel näiteid muuseumi rikkalikust vakkade kogust (seinapoolne poodium). Siin paistavad silma suured põletuskirjaga kaunistatud veimevakad, millest pruut jagas pulma ajal peigmehe sugulastele kingitusi. Väiksemaid vakku kasutati tanude, rätikute ja ehete hoidmiseks. Teiste seas äratab tähelepanu väike Kihnust pärinev vakk, mis kannab aastaarvu 1745. See on vanimaid täpselt dateeritud esemeid muuseumi kogudes. Vaka kaanele on teiste kaunistuste hulgas lõigatud nõiamärkidenä tuntu viisnurki.

ISETEGEVUSLIK TARBEKUNST

Meie rikkalikud ja hästikorrastatud rahvakunstikogud on tehtud kättesaadavaks kõigile neile, kes tahavad kaasaja tarbevara loomisel eeskujuks kasutada eelnevate põlvkondade kunstiloomingut. Ühelt poolt on rahvakunst eeskujuks nõukogude töötajatele, kes oma kutsetöö kõrval tegelevad käsitööga. Käsitööharrastajad-isetegevuslased on meil sageli koondunud kultuurimajade, klubide või koolide juures töötavatesse käsitööringidesse. Kaudiselt tarbeesemete loomisel lähtutakse juba eesti rahvalauludes rõhutatud põhimõttest — «ma ise ilu tegija...» Viimastel aastatel on isetegevusliku käsitöö elavnemist soodustanud ka koolide õppeplaanidesse sisseviidud käsitöö õpetamine.

Praegusel näitusel on isetegevuslaste tööd tekstiili alal esitatud Tartu Kujutava Kunsti Kooli õpilaste ja Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaste (juh. õpetaja S. Plaan) rahvuslikel ainetel teostatud tikandeid (vitriin ja akna kõrval seinal), XI 7-aastase kooli õpetaja L. Nuki ja tema õpilaste töid — kaltsudest kootud vaip (akna all poodiumil) ja tikandeid (vitriinis). Redelvitriinis on Tartu Linna Tööstuskombinaadi töötajate L. Rulli ja A. Räni kavandite alusel valminud aknaeesriided. Rahvuslikud vööd ja vöödest diivanipadi on valmistatud Röpina isetegevuslase Semmi poolt. Puutöödest on Jakob Jõgi (Pärnu) ajaloolistel teemadel puulõiked «Teoleminek» ja «Peks mõisatallis», E. Püttsepa ja I. Tiido (Tartu) vanade veime- ja sulasekirstude eeskujul pulmakingiks valmistatud väikesed istmena ja käsitöökastina kasutatavad kirstud, E. Aarveli (Aegviidu) puust «Kalevipoja» köide ja ehiskarp, E. Põllu (Tallinn) kulp, lusikas, lipuvarras, koogilabidas, suitsu-

pits. Tihed side on muuseumil olnud Tartu Pioneeride Maja käsitööringi liikmetega, kellede töödest on näitusel õllekann ja küünlajalg.

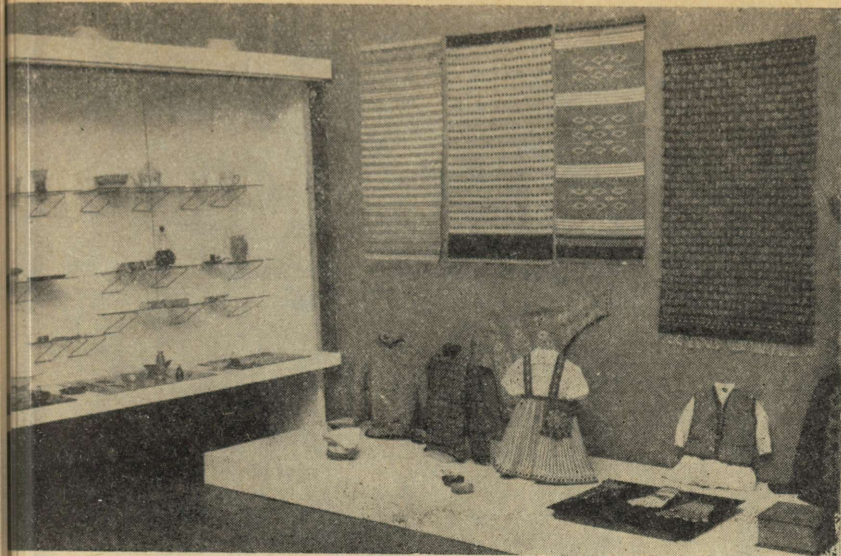
Nahkehistöödest on esitatud Tartu Linna Laste Luuja Liigesetuberkuloosi Sanatoorse Kooli õpilaste töid: külalisraamatuid ja taskuplokke, mis on valminud õpetaja Eemoisi juhtimisel. Nimetatud kooli õpilaste tööd on leidnud tunnustust meie vabariiklikel koolikäsitöö näitustel, samuti on neid esitatud näitustel Moskvast, Brüsselis ja New Yorgis.

TRU Raamatukogu

KUTSELINE TARBEKUNST

Meie rahvakunsti kõige eredamad näited loodi tavaliselt üksikute andekamate rahvakunstimeistrite poolt. Tänapäeva tingimustes suunatakse sellised talendid vastava professionaalse taseme saavutamiseks eri õppeasutustesse — kunstikoolidesse ja Tallinna Riikliku Kunstiinstituuti. Nimetatud õppeasutustel on olnud küllalt tihe kontakt Etnograafia Muuseumiga, kus viiakse läbi õpilaste ja üliõpilaste praktikume.

Näitusel esitatakse rida Tallinna Kunstiinstituudi üliõpilaste ja sama õppeasutuse lõpetanute, nüüd juba kutsealiste tarbekunstnike töid Tallinna Riikliku Kunstimuseumi, ENSV TA Ajaloo Muuseumi, ENSV Kunstifondi Tallinna osakonna Rändnäituste Sektori ja Kunstitoodete Kombinaadi ning ENSV Kunstifondi Tartu osakonna tarbekunstikogudest. Siin näeme kahesuguseid tooteid — unikaaltöid ja masstooteid. Esimesed nendest on valmistatud tavaliselt keerulisemates tehnikates ning hinnalisematest materjalidest. Viimaseid valmistatakse 1—2, mida kasutatakse kinkidena, tähtsamate ühiskondlike asutuste sisustusena või omandatakse muuseumide poolt. Osa tarbekunstnikke viib ise oma kavandid ka materjali, osal teostavad seda aga Kunstikombinaatide juures töötavad meistrid. Enamik tarbekunstnike loodud kavandeist valmistatakse suuremates kogustes. Valmistooted on hinnalt vastuvõetavad ja neid kasutatakse väga laialt meie töötajate kodudes. Nagu rahvakunstis, nii on ka tänapäeva tarbekunstis juhtival kohal tekstiil. Sellel alal arendavad kattevaibad ja silmkoelised esemed otseselt edasi rahvakunsti traditsioone. Nii näiteks põhineb kattevaipade üldkujundus ka tänapäeval peamiselt põiktriibulisel kombinatsioonil. Aeg

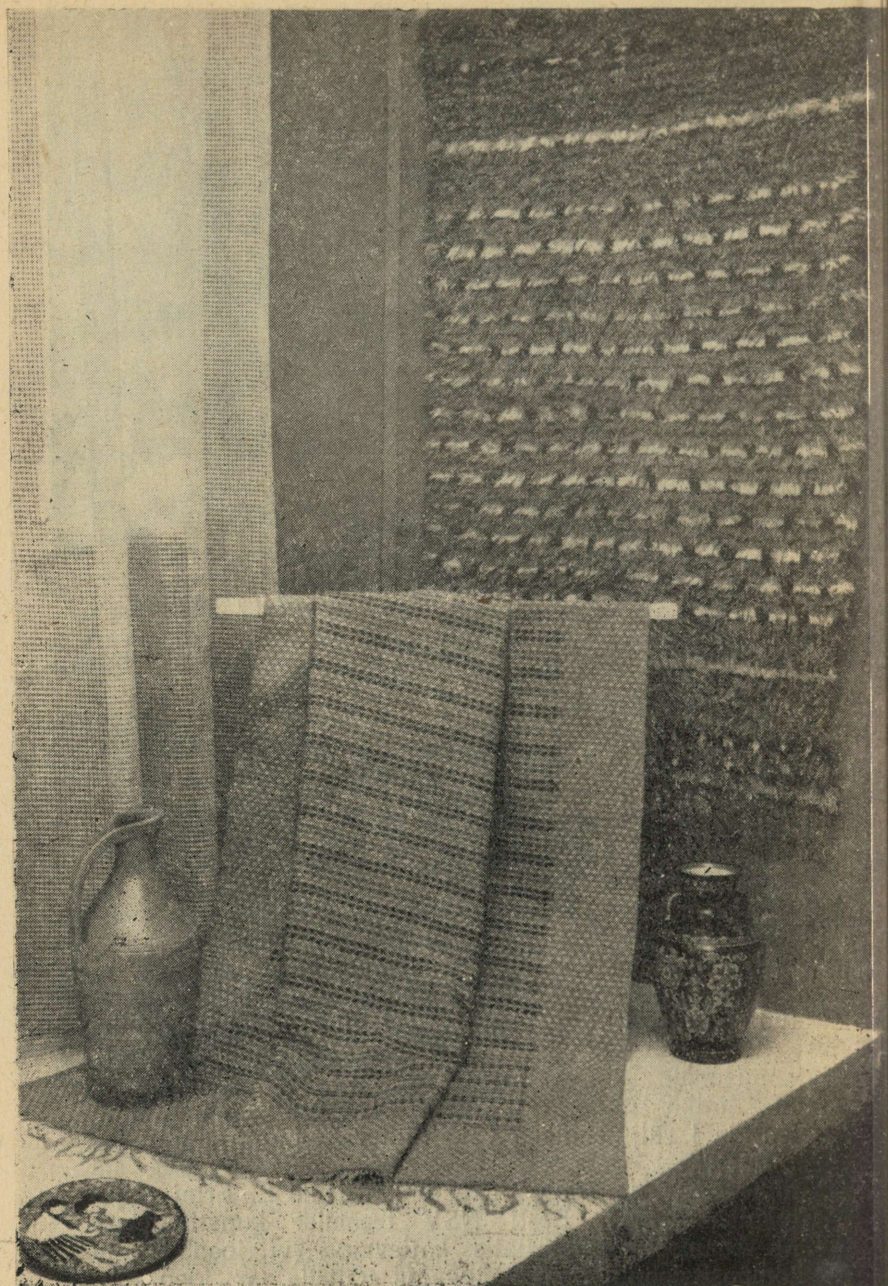
35. Kaasaegset tarbekunsti

on toonud korrektiivse peamiselt nende esemete otstarbesse.

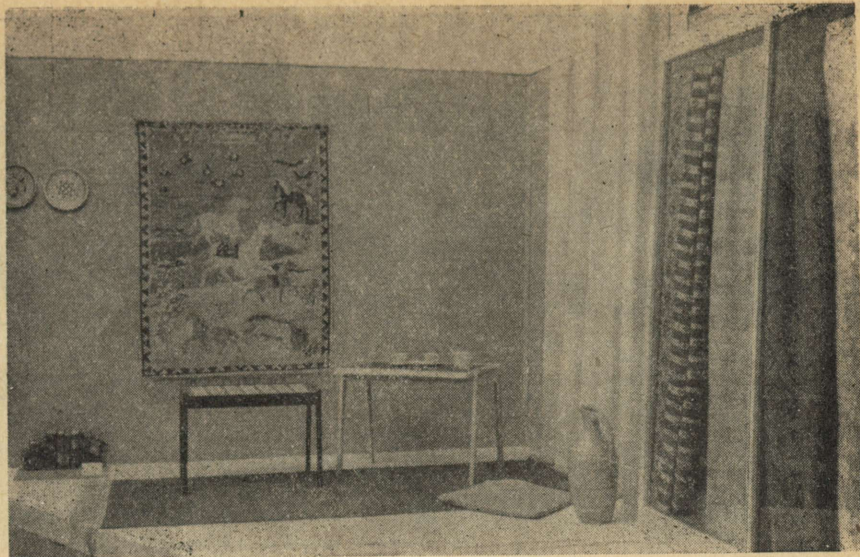
Dekoratiivkangastele ei leia me rahvakunstis otseseid vasteid. Kuid ka siin tugineb valdav osa dekoorist rahvapärase ornamendi eeskujudele. Eriti rikkalik on meie rahvakunstpärand silmkoosesemetes. See on aga tänapäeval tarbekunsti ala, kus kõige rohkem avaldavad oma mõju ka kehtivad moevoolud. Nii valmistatakse käesoleval ajal enamik kampsuneid ühevärvilisest lõngast, domineerivaks on koekirjaline kaunistus. Selle kõrval aga laste- ja spordikomplektide loomisel kasutatakse rohkesti rahvakunsti eeskujudel loodud dekoratiivset kirja.

Tekstiilidest on kaasaegse tarbekunsti näiteina esitatud poodiumil ahju kõrval (vt. joon. 35) H. Silla, L. Valteri, I. Nurmoja, S. Loiki ja H. Sireli kavandatud kampsuneid, kindaid ja mütsse. Poodiumi kohal seinal on 3 linikut (autorid L. Valter, M. Pajumaa ja E. Hansen) ja 1 rüüjutehnikas vaip (autor A. Laigo).

Vaipadest on esitatud veel meie vabariigi selle ala nimekamate tarbekunstnike töid. Näeme L. Ermi rüüjutehnikas vaipa, Eesti NSV teenelise kunstitegelase M. Adamsoni sõbakirjalist kattevaipa (vt. joon. 36) ja kompositsioonilist gobeläänvaipa «Oitsil» (vt. joon. 37). Samas on Kunstiinstituudi üliõpilastööna valminud

36. Tarbekunstnike poolt loodud vaibad ja vaasid

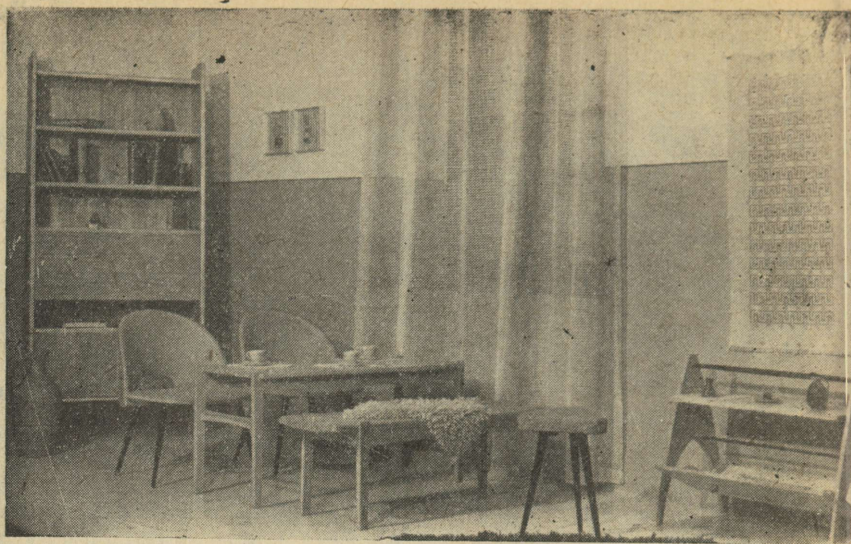
37. Nurgake tarbekunstiesemetega

sõlmtehnikas ühevärviline põrandavaip (autor A. Kõvamees). Koridoris seinal on N. Liivaku ja M. Poomi sõlmtehnikas rahvusliku lillkirjaga vaibad. Redelvitriinis asuvad vanade põhja-eesti vaipade eeskujul valmistatud kattevaibad (autorid I. Nurmoja ja M. Vilipere). Redelvitriinides on eksponeeritud veel rida dekoorkangaid (autorid M. Tomberg, N. Liivak, A. Kõvamees, M. Volkova, E. Kalm, I. Nurmoja).

8. ruumis ukse kõrval asuvas vitriinis on väljapanekud klaas- ja metallehistöödest ning portselanmaalist (vt. joon. 35).

Klaasehistöö hakkas meil arenema alles käesoleva sajandi kolmekümndendatel aastatel, ja sellel puudus otsene eeskuju rahvakunstis. Juhtivaks kunstnikuks on siin Eesti NSV teeneline kunstitegelane Maks Roosma, kelle töödest on esitatud vaasid «Muhu laul», «Jüriöö» ja vaagen rahvusliku ornamendiga.

Portselani tööstus meie vabariigis puudub, tarbekunstnikud tegelevad sel alal ainult dekoori leidmisega vennasvabariikidest saadud valmisvormidele. Nende puhul kasutatakse rohkesti rahvuslikku geomeetrilist ja taimornamenti. Näitusel on esitatud A. Alamaa ja I. Rosenfeldti serviisinäiteid.

38. Kaasaegset kodusisustust

Metallehistöö alal on meie tarbekunsti keele eeskujuks rohkesti näiteid rahvakunstist. Tänapäevalgi domineerivad selles valdkonnas ehted. Käsitsi valmistatud esemete kõrval on oma odavuse tõttu laialt kasutusel stantsimise teel valmistatud nägusad sõled ja preesid. Ehetest on esitatud Tallinna Kunstiteodete Kombinaadis valmistatud (kavandite autorid Eesti NSV teeneline kunstitegelane E. Kurrel, H. Pihelga, E. Reemets, A. Hansen, L. Palu, T. Tamman), samuti Kunstiinstituudi üliõpilaste töid. Suurematest vormidest on eksponeeritud E. Kurreli kandik, S. Raunami kauss, kaks küünlajalga, Kunstiinstituudi üliõpilastöödena valminud kandikuid, karpe ja tualettlaua garnituur (autorid H. Valk, E. Uustalu, L. Zabelina, E. Bagdasarjan).

Puutöödest on näitusel esitatud kaasaegset moodsat mööblit. 8. ruumi aknaalusel poodiumil on kaks serveerimislauda keraamiliste plaatidega (A. Pirandi diplomitöö — vt. joon. 37) ja moodsa interjööri sisustus koridoris poodiumil, mille kavandas Tartu tarbekunstnik Ülo Sird (vt. joon. 38).

Nahkehistöö on kunstilise tekstiili kõrval üks eesti tarbekunsti juhtivamaid ja laiemalt tuntud alasid. Nahkesemeid kaunistatakse käsiwoolis, nahalõikes, kuldamise ja reljeefklišeetrüki teel. Kompositsioonilises

lahenduses esinevad temaatilised ja ornamentaalsed lahendused. Viimase puhul rakendatakse rohkesti rahvuslikku lillkirjalist ja geomeetrilist tekstiilornamenti. Nahkehistööde alal on esitatud näitusel Eesti NSV teeneliste kunstitegelaste A. Reindorffi ja P. Luhteini, E. Adamsoni, E. Külvi, E. Reemetsa, M. Ilmandi, M. Kuke, S. Pehme, E. Kivisilla, Ö. Krusteni, samuti rea Kunstiinstituudi üliõpilaste töid — albumeid, auaadresse, külalisraamatuid, taskuraamatuid ja -plokke, peeglitaskuid, karpe.

Kunstiline keraamika on Eestis ka võrdlemisi noor tarbekunstiharu, millele pani aluse käesoleva sajandi 30-ndatel aastatel kunstnik Jaan Koort. Eesti rahvakunst ei tunne dekoratiivselt kujundatud keraamikat. Suuremat rõhku pannakse tänapäeval keraamiliste esemete vormikujundusele, kuid selle kõrval esineb ka ornamentaalseid kaunistusi, mille puhul rohkesti rakendatakse rahvapärast tekstiilornamenti. Koridoris asuvas vitriinis on eksponeeritud näiteid tarbekunstnike V. Elleri, M. Räägu, H. Kuma, L. Jõõtsi, I. Nõgese, J. Matvei töödest, samuti rida Kunstiinstituudi üliõpilaste töid.

Kuna näituse tarbekunstiosa koosneb peamiselt ajutiselt muuseumi deponeeritud esemetest, siis selles osas vahetatakse eksponaate vastavalt kokkuleppele teiste muuseumide ja asutistega.

50 ЛЕТ
ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО МУЗЕЯ
ПУТЕВОДИТЕЛЬ ПО ВЫСТАВКЕ
Редакционно-издательский совет
Академии наук Эстонской ССР
Таллин, ул. Кохту, 6

*

Tehniline toimetaja E. Toomsalu. Korrektor I. Jeletsky.
Ladumisele antud 28. 11. 60. Trükkimisele antud 04. 04. 61. Paber
54×84, 1/16. Trükipoognaid 3,75. Formaadile 60×90 kohaldatud
trükipoognaid 3,08. Arvutuspoognaid 2,96. Trükiarv 2000. MB-00492.
Tellimise nr. 1269. Trükikoda „Oktoober“, Tallinn, Tartu mnt. 49.

Hind 9 kop.

A

23 924

62 622

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00365894 7